



Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 11, Aralık 2017, s. 491-498

Ar. Gör. Metin İLHAN

Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, metinilhan15@hotmail.com

Ar. Gör. Muhammed Felat AKTAN

Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, muardaf@hotmail.com

KELİLE ve DİMNE' DE ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DİL UNSURLARI¹

Özet

Türkler'in farklı coğrafyalarda yaşam sürmeleri onların kültürüne, diline ve dinsel yaşamlarına büyük bir etkide bulunmuştur. Özellikle dilsel gelişmeler ve değişimler, Türkler'in kurduğu siyasi birliklerle doğru bir orantı düzleminde seyretmiştir. Orta Asya'dan göç eden Türk kavimleri zamanla Anadolu'ya yerleşmiş ve burada siyasi birliklerini kurarken dilsel gelişmelerini de tamamlamaya çalışmışlardır. Eski Anadolu Türkçesi diye bahsettiğimiz bu dilsel dönem Oğuz Türkçesinin zamanla bir yazı dili haline gelmesiyle oluşmaya başlamıştır. Bir çok nüshası bulunan Kelile ve Dimne'nin çalışmamıza konu olan tercümesi, Ali b. Salih'in, Nasrallah tarafından Farsça olarak yazılan ve Anadolu'ya bu koldan giren Türkçe tercümesidir. Eser gramatiksel açıdan incelenmiş olup Eski Anadolu Türkçesiyle benzeşen yönlerine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında aynı dönemlere ait bir çok eserle karşılaştırılarak dilbilgisel kullanım örnekleri gösterilmiştir.

¹ Bu makale 20-23 Nisan 2017 tarihlerinde Roma Tre Üniversitesi tarafından düzenlenen III. International Symposium on Language Education and Teaching sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Kelile ve Dimne, Morfoloji, Etimoloji

OLD ANATOLIAN LANGUAGE ITEMS IN THE KALILA we- DIMNA

Abstract

The lead a life of the Turkish people in different geographies have been greatly influenced their cultural, linguistic a proportional relationship with the political unions established by the Turks. The Turkish tribes who immigrated from Central Asia gradually settled in Anatolia and tried to complete their linguistic development and religious life. Particularly linguistic developments and changes have been observed on the level of while establishing their political unions. This linguistic period, which we refer to as Old Anatolian Turkic, has begun to emerge as Oguz Turkish becomes a writing language over time. Situated many translation of Kalila we-Dimna. The Turkish translation which subject the work of us, is translated by Ali b. Salih who translated written in Persian from Nasrallah. The work in this way entered Anatolia. The work had been examined grammatically and drew attention similarities with Old Anatolian Turkic. In addition to this, had been showed examples of grammatical usage by comparing them with many works which belonging to the same periods.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Kalila wa-Dimna, Morphology, Etymology

GİRİŞ

Türkler'in Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra pek çok eserin Türkçe'ye çevrildiği görülmüştür. Bunlardan biri de Kelile ve Dimne' dir. Orijinal adı Pança-Tantra olan bu eser M. S. 3. yüzyılda yazılmış, birçok dile tercüme edilmiştir.

Eser Arapçalaşmış adını, ana kaynağını oluşturan ve muhtemelen III. yüzyılda Hint hükümdarlarından birinin oğullarını eğitmekle görevlendirdiği bir Vişnu rahibi tarafından şehzadeler için hazırlanan Pançatantra (beş düşündürücü nasihat kitabı) adlı eserdeki iki çakal kardeşten (Karataka ve Damanaka, Pehlevî dilinde Kelileg ve Demneg) alır. Sâsânî Kısırâsı Hüsrev I. Enûşirvân zamanında (531-579) tabip Bürzûye'nin (Berzûye) Pançatantra ile birkaç Sanskritçe kaynaktan daha yararlanarak Pehlevî dilinde tercüme ve telif suretiyle meydana getirdiği eseri İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) bazı katkılarda bulunarak Arapça'ya çevirmiştir. Belli başlı dün-

ya dillerine yapılan Kelile ve Dimne çevirilerinin hemen tamamı İbnü'l-Mukaffa'nın metnine dayanmaktadır(TİA, 2002, s.210-212).

Eski Anadolu Türkçesi Oğuz şivesine dayalı ilk yazı dilidir. Bu bakımdan, Türk dili tarihi içinde kendine has bir yeri vardır. Her ne kadar Oğuzca bazı özelliklere, VIII. yüzyılda, Göktürk Yazıtlarında rastlıyorsak da, bu, Oğuzca' nın yazı dili olarak daha o zaman ürün verdiğini değil, yazı diline bazı ağız özelliklerini soktuğunu gösterir (KORKMAZ, s. 433-446: 1975).

Çalışmamıza konu olan eser Ali b. Salih'in, Nasrallah tarafından Farsça olarak yazılan eserinden gelen ve Anadolu'ya bu koldan giren Türkçe tercümesidir.

Eserin tarafımızca Latinize edilerek Günümüz Türkçesine çevrildi. Daha sonra eser tahlil edilerek eser içinde bulunan sözcükler ve yapılar bir incelemeye tabi tutuldu. Yapılan inceleme sonucunda eser içerisinde pek çok Eski Anadolu Türkçesi dil unsurlarının yer aldığı tespit edildi ve çalışmamız bir tasnife tabi tutuldu. Başka eserlerde kullanım kısmında Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN " Eski Anadolu Türkçesinde Ekler " kitabından yararlandı.

Eserin orijinali Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque nationale de France)'nde bulunmakta olup 1224 nolu kayıta yer almaktadır. Eser içinde hayvan karakterlerin yanı sıra kahramanı insan olan hikayelerde yer almaktadır. Eserin başı ve sonu eksiktir ve bazı sayfalarında da tahrip nedeniyle silinmiş yerler mevcuttur. Eser tarafımızca Latinize edilmiş olup dil unsurlarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Müstensih hakkında elimizde bilgi mevcut olmayıp eser içinde de zikredilmiş herhangi bir ibareye rastlanılmamıştır fakat eserin Nasrallah koluna ait bir çeviri olduğu kütüphane bilgilerinde mevcuttur bu bilgidен eserin Farsça' dan tercüme olduğunu anlamaktayız.

Eser içinde ayet ve hadisler yer verilmiştir eser geneli itibariyle nesir olmasına karşın bazen manzum unsurlarda kullanılmış, manzum kısımlarda kullanılan bölümler 'beyt' başlığı altında Farsça, ayrıca 'şiiir ve mısra' başlıkları altında da Arapça olarak iki dilde yazılmıştır. Hikâyeler bölümlere ayrılmış ve bölüm başlıkları Farsça yazılmıştır. Eser 5 babdan oluşmakta ve içerisinde 4 adet minyatür resim yer almaktadır. İlk minyatür Cahil doktor kısmında bir doktor ve hasta bir kız resmedildiğini görmekteyiz , ikinci minyatürde kafes içinde bir kuş kafesin yanında oturmuş bir kişi ve kafesin diğer tarafında ayakta duran iki kişi resmedilmiştir. üçüncü minyatürde bir avcı , ağacın arkasında duran bir adam ve tuzak içinde yakalanmış kuşlar görülmekte dördüncü minyatürde ağaç üstünde bir karga ve yerde de bir tilki bulunmakta son resimde ise yerde uzanmış bir kişi , tilki, geyik ve domuz resmedilmektedir. Eserin sayfa kenarlarında çiçek desenleri mevcut olup mavi, sarı ve kırmızı renklerle süsleme yapılmıştır. Eserde yazılar nohuti renk üzerine siyah mürekkeple yazılmış olup başına beyt, şiiir ve

mısra yazılan manzum kısımlar ile hikâye başlıkları kırmızı ve sarı mürekkeple yazılmıştır.

GRAMATİKSEL YAPI

ÇEKİM EKLERİ

İsim Çekim Ekleri

+ lAr Eki

+ lAr eki, aslında EAT.' de isimleri çokluk hâle getirmekten ziyâde, 'topluluk veya bir sınıfa âit olanların bütünü ' anlamında kategori göstermektedir. Yani, bu ekin getirildiği isim " birden çok olan şey ; iki, üç, sekiz , doksan beş vs. ŞEY; pek çok ŞEY değil de , "o ŞEY' in hepsi ; bütün ŞEY' ler " anlamında sınıf belirtir. (GÜLSEVİN, 2011, s.8)

Eserde +lAr ekinin kullanımı ;

- a) İsimleri sınıf veya familya anlamında kategorize eder. Aslında, EAT.'de çokluk şekli, eklendiği isimleri çoğaltmaktan ziyade, belirli bir sınıf haline sokar.

1a-13 yokdur yine Kelile aydur pâdişâhların vezirî

7a-8 ve ol benüm kavmumun puşt-u penâhidi ve düşmanlar gözüne diken idi

7a-9 gözüne diken idi ve dostlar yüzüne begidi

Başka eserlerde kullanımı ;

- Dünyeye gelen kişiler yola bile gelmek gerek / ölümüñi añubanı dün ü gün ağlamak gerek (Yun.Em.Tenk.Met.137.1; Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.8)
- Kibr 'ucb gendüzin görmek kâfirler ve müşrikler ve fir'avnîler sıfatıdır (MC.23a11; Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.8).

- b) İsimlerin üstüne gelir ve tamlayan ekini almaksızın belirtili tamlama yapabilir. (GÜLSEVİN, 2011, s.9).

7a-8 ol benüm kavmumun puşt-u penâhidi ve düşmanlar gözüne diken idi

7a-9 ve dostlar yüzüne begidi.

Başka eserlerde kullanımı ;

Zîre kim anuñladur sözler tadı (ŞH.Yus.1,3; Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.9)

Ki tañrı ivlerini yâd idelüm / işidenler cânını şâd idelüm(EMŞer.182 ; Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.9).

c) Arapça kurallara göre çokluk haline gelmiş bazı Arapça sözlere de eklenebilir (GÜLSEVİN, 2011, s.9) .

15a-6 ğaraip hikâyetler kim ona ilerü gelüp durur

Başka eserlerde kullanımı ;

-yatur içinde bunca evliyâlar / haremde taşra yatur enbiyâlar (EMŞer.62; Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.10).

-zâlim begler ve 'avratlar ola (MC.23a7; Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.10).

Eşitlik (Ekvatif) eki -ca/-ce; -çal/-çe

Eski Anadolu Türkçesi ile bugünkü Tiirkmence'de ekin vasıfta eşitlik vazifesi biribirine muvazi olarak devam eder ve seyrek örnekler.

er olsan; yeg olsan mere men kazanca olmayasın (DKor.D. 86-9 ;Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.77).

hunçadır güllerin Övez (Görogı, 159-21;KORKMAZ, 1960, s.43)

ET' de ç'li şekilleri olan ekin c' li şekilleri EAT'nde ortaya çıkmıştır. Ek eşitlik, miktar, mukayese, benzerlik ve kadar ifade etmektedir.

12a9 -kendünün fikri iktidasınca işin işledi

Başka eserlerde kullanımı ;

Ki devrân geçer elden sen seni bil / ki bir sâ'atça gelmez tiz geçer yıl (EMŞer.49: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.74).

İyelik Ekleri

EAT.'deki iyelik ekleri TT.'de kullanılan şekillerden sadece bazı küçük ses değişiklikleri yönünden farklılık göstermektedir. Bunun nedeni TT.'de küçük ünlü uyumunun EAT.'de tam gelişmemiş olmasından ve bu dönemde kullanılan iyelik eklerinin "düz ünlü" ya da "yuvarlak ünlü" ile kalıplaşmalarından ileri gelmektedir. Fonetik olarak ilgi hali ekinin "i" yerine "ü" yani düz yerine yuvarlak ünlülü olduğu görülür. (GÜLSEVİN, 2011, s.12).

6a9- benüm katımdadur oğlanı vir demüri al didi

Başka eserlerde kullanımı ;

Eger yavuz sancılar bu kasdı eylediye ve tañrınıñ takdiri ana muvafık düşdiye yavlak düşvârdır kim tañrınıñ kazası şol şerze arslanı sepete koyar ve gürze yılanı sanduk esirin kılır (Kel. Dim. 64.2: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.14).

Fiil Çekim Ekleri

Zaman Ekleri

Bugün Anadolu'da bulunan muhtelif ağzların o dönemde de bulunmuş olmalarından dolayı EAT.'de bir zaman için birden çok ek kullanılabilir. (örn. Gelecek zaman için -(y)A; -(y)AsI; -(y)IsAr; -(y)AcAk; -dAçI, sA gerek). Bazen de bir ekin birden çok zaman veya kipin çekiminde görev üstlendiği görülür. (örn. -(y)A eki , gelecek zaman, şimdiki zaman. geniş zaman, istek kipi vs. (GÜLSEVİN, 2011, s.80).

Duyulan Geçmiş Zaman

Bu zamanın ekleri -mİş , -(y)Up dUr(Ur)

4a3- Kelile eyitdi hikayetde getürüp dururlar kim

7a4-anı düşmüş kânlara bulaşmış gördi

Başka eserlerde kullanımı ;

Mere şökli melik / Dünligi altun ban ivlerümi getürüp durursun (DKor.D.5 sa7,9-13;38,1-5 : Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.83).

Gör tonın nice bulaşmış kânına (ŞH.Yus.10,11: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.80)

Görülen Geçmiş Zaman

Bu zamanın ekleri -d -mİş -(y)Up dur(u)

Ekin ünsüzü dâimâ d (ötümlü)'dir. EAT.'de henüz ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tâbi olmamıştır. Ancak, birkaç eserde seyrek de olsa 't'li şekillerle karşılaşmaktayız (GÜLSEVİN, 2011, s.88). İncelemiş olduğumuz eserde sadece 'd'li kullanımlar mevcuttur.

1a-2 ve ikisi şavâş başladılar ve kân ikî taraftan revân oldu

1a-3 Kelîle anı gördi döndi Dimne'ye aytdı

Başka eserlerde kullanımı ;

Fehm eder kim teñriyi gördi teñriyi / teñri nûrıdur ki şordı teñriyi (SV.Reb.23: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.89).

Geniş Zaman

- (V)r

EAT.'nin TTK.'den farkı, bu dönem metinlerinde 'düz-dar' ünlülerin yerine 'yuvarlak-dar' ünlülerin tercih edilmiş olmasıdır (GÜLSEVİN, BOZ, 2010: s. 71).

1a10- ve sen d'avi iderdün kim ben bu işi asân

1a11- bitürürem ve müdârâ ile bûni yerine getürem dirdün

6b20- üzerine ese anuñ koqusın dimâğa irişdürür

Başka eserlerde kullanımı ;

Allah evi ziyâretdür ben anda varmak isterin / Muhammedün güzel nûrın gözümle görmek isterin (Yun.Em.132,1: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.93).

Dilerem hazretinden saglık ola 7 ki tâkât getüri bilem bu yola (EMŞer.2: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.93).

Gelecek Zaman

EAT.nin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat-fiil eki olarak takip edebildiğimiz bu ek XV. yüzyıldan itibaren gelecek zamanı çekimlemekte de kullanılmaya başlamıştır. O yüzyıldan sonra da bu coğrafyadaki yazı dilinde çekimli gelecek zaman eki -(y)AcAK olagelmıştır. (GÜLSEVİN, BOZ, 2010: s. 100).

-(y)IsAr , -(y)A, -(y)AcAK, -sA gerek, -dAçI gibi kullanımları mevcuttur.

28a10-11-eyyam ile görülse gerektir

20b17- kabul idecek oldu

Başka eserlerde kullanımı ;

-inşâallah bu ulu taşı müslimânlaruñ yolından götürsem gerek, didi(T.S.)(Leys.Ar.167 Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.103).

Şimdiki Zaman

-(V) r , -(y)A, -(y)AsIn -(y) V Turur

İncelediğimiz eserde şimdiki zaman kullanımı pek nadir örneklenmiştir var olan bir kaç örnekten biri şu şekildedir.

-(y) V Turur

Şimdiki zaman için nâdiren kullanılan yapılardan biridir.

7b-19- âhiri hayrolmaz zîrâ kim hûkemâ eydip durur

görü turur her ne kılsavuz günâh / ger kılavuz ol günâha bir gez âh (ŞH.Yus.1,5: Akt. GÜLSEVİN, 2011, s.98).

SONUÇ

İncelemiş olduğumuz eserin Eski Anadolu Türkçesiyle benzer yönlerine dikkat çekmeye çalışarak Standart Türkiye Türkçesine ulaşana değin Türkçe' nin gelişim ve değişim yolunda ne tür merhalelerden geçip günümüz Türkçesine ulaştığını belirtmeye uğraştık ve bu yolculuktaki serüvenini gözler önüne sererek bir nebze katkıda bulunmaya çalıştık. Eserin muhtevası hakkında giriş bölümünde bilgiler vererek diğer Kelile ve Dimne nüshalarıyla ortak bir kaynaktan beslendiği sonucuna vardık. Başka eserlerle karşılaştırarak dönem yazarlarının dili ve dili kullanım şekilleriyle ilgili örnekler sunmaya çalıştık.

KAYNAKLAR

- Gülsevin, G.(2010), Prof. Dr. Erdoğan BOZ ,*Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara : Gazi Kitabevi
- Gülsevin, G. (2011),*Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, ANKARA: TDK
- Korkmaz, Z.(1960) *Türk dilinde +ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme* , 1960, Ankara :Türk Tarih Kurumu
- Korkmaz, Z. (1975) *Eski Türkçede Oğuzca Belirtiler* s. 433-446 , Ankara: Bilimsel Bildiriler
- Türk İslam Ansiklopedisi*, 2002, cilt: 25, sayfa: 210-212
- Ergin, M.(1986) *Dede Korkut Nüshası*, Dresten nüshası, Dede Korkut Kitabı , (Metin-Sözlük), (3. Basım), 1986, İstanbul:Ebru Yayınları
- Küçük, S.(2014) *Şeyyad Hamza'nın , Yusuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar*, s.1-25,ERZURUM: A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
- Timurtaş, F. K.(1972) *Yunus Emre Divanı*, S.1, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser
- Mazıoğlu, H.(1974) Ahmet Fakih, *Evsafı Mesacidi'ş-Şerife* , Ahmet Fakih, Kitabı Evsafı Mesaci'ş-Şerife, ANKARA: TDK.
- Mansuroğlu, M. (1958)Sultan Veled, "*Rebab-name*", , Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul :İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.10-17
- Gülsevin G.(1989) Ahmed-i Dâ-î," *Miftahu'l Cenne*" (Metin Dil Özellikleri-Dizin), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Eğitimi Bilim Dalı Doktora Tezi,